

О, ТАЗИ ВЕЧНА САМОЗАБРАВА НА ТРУДА...

СПОМЕНИ ЗА ГРИГОР ЛЕНКОВ

София, 2019

С БЛАГОДАРНОСТ КЪМ ЕЛЕНА ГЕОРГИЕВА И ПАВЕЛ ВИДЕНОВ
ЗА ЛЮБЕЗНОТО СЪДЕЙСТВИЕ И ПОДКРЕПАТА!

С ПРИЗНАТЕЛНОСТ И БЛАГОДАРНОСТ КЪМ ВСИЧКИ НАШИ ПРИЯТЕЛИ
И КОЛЕГИ ЗА СЛОВАТА НА ИЗСТРАДАНОСТ И СЪПРИЧАСТНОСТ!

БЛАГОДАРИЯ И НА РУМЯНА КАПИТАНОВА
ЗА СЪРДЕЧНО ПРОТЕГНАТАТА РЪКА!

Цвета Ленкова

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде
размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното
съгласие на „Изток-Запад“.

© Цвета Ленкова, съставител, 2019

© Издателство „Изток-Запад“, 2019

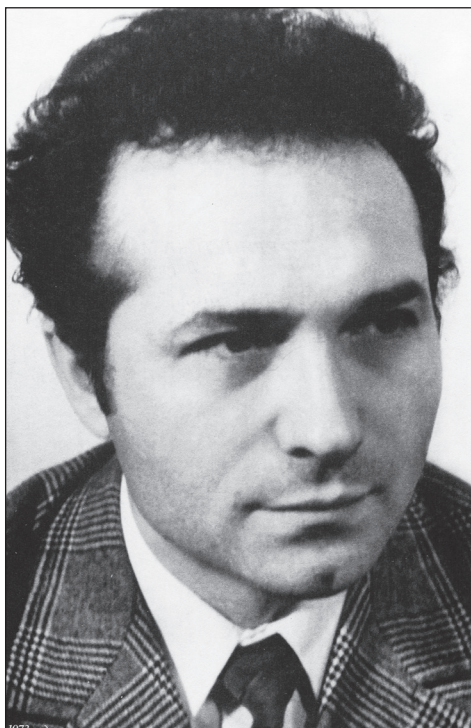
ISBN 978-619-01-0330-1

О, ТАЗИ ВЕЧНА САМОЗАБРАВА НА ТРУДА...

СПОМЕНИ ЗА
ГРИГОР ЛЕНКОВ

Съставител
Цвета Ленкова

Григор Ленков

СЪДЪРЖАНИЕ

За моя брат (<i>Славчо Ленков</i>)	9
За Григор Ленков и за нашата отминала младост (<i>Недялко Йорданов</i>)	45
Поетът с незалязлата усмивка (<i>Венцеслав Пейков</i>)	52
Носеше в очите си симпатично искрящо пламъче (<i>Петя Цолова</i>)	56
Защото е много слънчев (<i>Добрин Райнова</i>).....	60
Кратък спомен за Григор Ленков (<i>Симеон Кънчев</i>)	62
Спомен за Григор Ленков (<i>Мария Райнова</i>)	65
Сянката на поета (<i>Даря Табакова</i>)	67
„Откъсната от слънцето съюза“ (<i>Матей Шопкин</i>)	70
Припрано по небесните релси (<i>Стоянка Митева-Балева</i>)	80
Думите, които ни обещават бъдеще (<i>Драгомир Шопов</i>)	84
В памет на Григор Ленков (<i>Николай Кънчев</i>)	89
С него превеждахме заедно (<i>Любен Любенов</i>)	95
Поетът Григор Ленков (<i>Любен Любенов</i>)	100
„Тази вечна самозабрава на труда“ (<i>Любен Любенов</i>)	106
За вътрешната форма в поезията на Григор Ленков (<i>Хумайра Дастагирзада</i>)	110
Случайни бележки (<i>Симеон Владимиров</i>).....	119
Началото (<i>Симеон Владимиров</i>)	124
Висока беше мярката му (<i>Стоян Бакърджиев</i>)	126
Спомен (<i>Михаил Костов</i>).....	132
Спомен за Григор Ленков (Тъжна песен) (<i>Владимир Свинтила</i>)...	133
Спомен за Ленков (<i>Светомир Иванчев</i>)	138
Sursum corda! (<i>Стефан Продев</i>).....	143
Момчето слънчице (<i>Маргарита Митовска</i>)	146
Незабравимият Гриша (Спомен за преводача и човека Григор Ленков) (<i>Николай Бояджиев</i>)	149

Писмо до Цвета Ленкова (<i>Димитър Пеев</i>)	152
В „Родна реч“ и след нея (<i>Иван Цветков</i>)	153
В памет на поета (<i>Иван Цветков</i>)	162
Талантът му донесе гибелта (<i>Иван Цветков</i>)	164
По високата стълба на поезията (<i>Иван Цветков</i>)	167
Моето познанство с Григор Ленков (<i>Никола Гарвалов</i>)	170
Спомени за приятеля (Григор Ленков – Гриша) (<i>Никола Младенов</i>)	174
Из интервю на Петър Волгин с Румен Леонидов	178
Моите срещи с Григор Ленков (<i>Албена Арnaudова</i>)	179
„Цар Калоян“ 10, Гришата (<i>Христиана Василева</i>)	181
Гришата (<i>Светлозар Изгов</i>)	184
Причината за смъртта му си остава загадка (<i>Александър Миланов</i>)	192
Там песента на птичките заглъхна (<i>Иван Буюклиев</i>)	199
Откъс от книгата „Крачка след крачка – български спомени на един чешки театрал (<i>Милош Войта</i>)	203
Витезслав Незвал и Григор Ленков в „Едисон“ (<i>Людмила Кроужилова</i>)	205
„На този свят не всичко ще умре“ (<i>Мария Войтова</i>)	207
Григор Ленков – 50 години от рождението му (<i>Иван Цветков</i>)	210
От красотата кой ще ни спаси? (<i>Атанас Звездинов</i>)	212
Небесните и земни релси на поета (<i>Вътьо Раковски</i>)	216
Докосване до поета (<i>Димитър Стефанов</i>)	221
Преводачът и поетът Григор Ленков (<i>Ян Кошка</i>)	222
Между звездите зареян I (<i>Иван Славов</i>)	227
Между звездите зареян II (<i>Иван Славов</i>)	232
На този свят не всичко ще умре... (<i>Здравко Петров</i>)	234
Вдъхновена творческа личност (<i>Здравко Петров</i>)	237
Този тъй рядък дар (<i>Александър Шурбанов</i>)	244
...Че и душата е с очи (<i>Анна Лилова</i>)	247
С изтънченост и въображение (<i>Иванка Васева</i>)	250
Пътищата на признанието (<i>Иван Цветков</i>)	254
„Евгений Онегин“ в нов превод (<i>Стефан Коларов</i>)	258

Художествен превод – ярко творческо дело (<i>Иван Попиванов</i>).....	262
Безсмъртен за нашата културна памет (<i>Нино Николов</i>)	266
За Григор Ленков (<i>Георги Константинов</i>).....	268
Прощаване с Григор Ленков (<i>Надя Червенушева</i>)	269
Сведение за истината по смъртта на Григор Ленков (<i>Лилия Попниколова</i>).....	271
Гриша, Гриша... (<i>Иван Теофилов</i>)	272
Своите чужди сънища (<i>Александър Шурбанов</i>)	274
Кой любовта ще пренесе... (<i>Николай Стефанов</i>)	275
Григор Ленков (<i>Тончо Жечев</i>).....	276
Тютчев на български (<i>Лев Озеров</i>)	280
Артист от голяма величина (<i>Кирил Кадийски</i>)	284
Поет на преводаческото изкуство (<i>Блага Димитрова</i>).....	286
Ненаписана поезия (<i>Цвета Ленкова</i>)	308
Послеслов към „Небесни релси“ (<i>Иван Цанев</i>)	320
Те имат две родини, ти – една... (<i>Галин Тиханов</i>)	324
Релси към синевата (<i>Владимир Тороманов</i>).....	327
Тази вечна самозабрава на труда (<i>Кирил Кадийски</i>).....	330
Озарен от вдъхновението (<i>Цвета Ленкова</i>).....	333
Сбъднато и несбъднато в поезията на Григор Ленков (<i>Валери Стефанов</i>)	340
За цялото и недовършеното (<i>Севда Севан</i>).....	349
Пред императорските интереси поетът е по-жалък и от роб (<i>Цвета Ленкова</i>)	352
Къде си? Чакам те (<i>Горяна Ленкова</i>)	358
Носех се плавно сред безпорядъка (<i>Марин Ленков</i>)	360

ПОСВЕЩЕНИЯ / 363

На другаря Ленков (<i>Петя Дубарова</i>)	364
От красотата кой ще ни спаси (<i>Атанас Звездинов</i>)	365
Кажете си... (<i>Дамян Дамянов</i>).....	366
Из статията „Истината за „самоубийството“ на един поет (<i>Надежда Захариева</i>)	366

Закъсняла поема (<i>Недялко Йорданов</i>)	368
В памет на Григор Ленков (<i>Ивета Милева</i>)	373
Посвещение (<i>Валентина Радинска</i>)	374
Прощаване с Григор Ленков (<i>Блага Димитрова</i>).....	375
Надежда (<i>Матей Шопкин</i>).....	376
Всекидневен сонет (<i>Иван Цанев</i>)	377
Висина (<i>Венцеслав Пейков</i>)	378
Срещнах А. С. Пушкин и Григор Ленков в парка (<i>Найден Вълчев</i>)... 379	
Дано някога му се издължим (<i>Алберт Бенбасат</i>).....	380
Опит за портрет на Григор Ленков (<i>Иван Славов</i>)	381
Обратно духат всички ветрове? (<i>Калин Донков</i>)	387

ВМЕСТО ЕПИЛОГ / 391

Писмо до Цвета (Спомени за Марин) (<i>Маргарита Дамянова</i>).....	392
Спомен за Марин (<i>Виктория Атанасова</i>)	397
Откровения (<i>Йорданка Димитрова</i>)	399
Изкушенията на дядо П. и отмъщението в образа на моя приятел Дистрашката (<i>Майя Гуновска</i>)	403
Спомен за Марин (<i>Ива Тодорова</i>).....	407
Думи при откриването на паметната плоча на Григор Ленков, 4 юли 2014 г. (<i>Горяна Ленкова</i>)	410
Слово при откриването на паметната плоча на Григор Ленков, 4 юли 2014 г. (<i>Томаш Хробак</i>).....	411
Конникът на красотата (Слово при откриването на паметната плоча на Григор Ленков, 4 юли 2014 г.) (<i>Матей Шопкин</i>)	412

ЗА МОЯ БРАТ

Раждане

Десети май 1938 г. Тихо и прохладно утро. Лека мъгла дими откъм Блато – така се нарича опицветската река – и замрежва видимостта отвъд нея. В нашата къща, в която живеехме заедно с чичо Райновото семейство (те имаха три деца), взеха да се събират бабички от съседните къщи. Подтикван от детско любопитство и аз влязох подир тях. От малката тъмна приземна стая е останало като на картина в паметта ми оджакът; на огъня – голям черен котел, пълен с вода, а до огъня върху черги, постлани на голата земя, легнала Мама. В един от ъглите на стаичката имаше иконостас и в него, под самата Богородица, зацапано от олиото кандило хвърляше мъждива жълтеникава светлина. Като ме видя, Баща ми ме хвана за ръката и ме изведе навън. До фурната стоеше чичовият ми син Симо, тогава единайсетгодишен, доста по-голям от мене. Баща ми му каза нещо, после бръкна в джоба си, извади пари и му ги даде. Симо ме поведе нагоре към бакалницата на Мито Василев. Там си купихме бонбони и бавно тръгнахме обратно. Когато влизахме в двора някои от жените вече излизаха и, което съм запомнил, една от тях каза: „Браво, Горяна си роди син и щели да го кръстят на баща ѝ – Григор.“ Така се появи на белия свят моят брат Григор. Семейството ни се увеличи с още един гражданин и станахме три деца – сестра ни Симка, аз и Григор...

Дойде 1939 г. През лятото Баща ни го взеха запас и ние, трите невръстни деца, легнахме на плещите на Мама. След три месеца Татко се завърна от казармата. В началото на октомври в селото беше дошъл някакъв фотограф и Татко го доведе къщи да се снимаме цялото семейство. Аз и сестра ми се изплашихме от тази машинка и побягнахме, Григор взе да пищи, Мама се видя в чудо, а трябваше всички да се засмеем, така искаше фотографът. Събрахме се някакси и докато фотографът ни гласеше, ние се умирихме, само Григор мърдаше с ръце и Мама с два пръста му притисна

едната ръчица. Така направихме първата семейна снимка и тя си остана една-единствена.

Тук ще кажа нещо повече за Мама. Тя беше ангел за децата си. Когато Баща ни го взеха запас, не само ние със сестра ми и бебето Григор останахме на нейните ръце, а цялата късна и селска работа. Сутрин тя ще стане още преди зората, ще ни огледа всичките кой как спи и тихо ще излезе от стаята. Ще нахрани кокошките, прасетата, кучето, ще омеси хляб за цялата седмица, ще сготви, после ще изкъпе Григор, ще го повие, ще го сложи в една бяла вълнена черга с върви – нещо като люлка – и ще го понесе на гърба си. В едната ръка – торбата с храната, в другата – мотиката, и ние със сестра ми припикаме покрай нея. След около час пристигахме на нивата в местността Равнище. Това е една обширна местност, отдалечена на километри от селото, гола, само тук-там имаше по някоя драка или глог. Глог имаше и на границата на нашата нива и на него Мама завързваше люлката на сянка. Нашата нива в тази местност беше една от най-големите – седем-осем декара; цялата беше засята с царевица и Мама трябваше да я прекопае за три-четири дни, защото я чакаше друга. Копаеше от изгрев до залез под палецото слънце, на обед спираше само колкото да накърми Григор и да се нахраним. Вечер, грохнала, се залавяше отново да къпе Григор, да храни стоката, да готви за утрешния ден и така няколко месеца, докато лятото се изниза и Баща ни се върна: а дотогава тя трябваше да ходи да жъне и по чужди ниви, за да може пък отпосле хората, на които е помагала, да помагат на нас. Съдба!

Къщата, в която се родихме и пораснахме, не беше за времето си лоша. Ние живеехме на горния етаж, а чичови – на долния. Така се е паднало някога при делбата. В нашата стая имаше един голям креват, нещо като нар. На него спяхме всичките, а Григор – в люлка, вързана за скоби на тавана. Така растяхме под един покрив с чичовите ни деца, които бяха доста по-големи от нас.

Самолетът

На пет години Григор вече тичаше покрай реката наравно с нас. На тази възраст беше слабичък, мургав и немирнен. Често пъти Баща ни ни вземаше със себе си, когато отиваше надолу по течението на реката към местността Пустиняко. Тогава реката течеше още по старото корито, а то беше приказно. От мандрата надо-

лу реката правеше големи и остри завои, имаше дълбоки вирове, подмоли, и помня, беше пълна с раци и щуки. Дебели върби се изправяха по извивките на брега и се надвесваха досам водата. Гъста раката като жив плет обграждаше реката, отстрани пъстреха безброй ливадни цветя, папур, шавар, тръстика. Есен, когато започнеха дъждовете, всичко в тази местност опустяваше и ливадите потъваха във вода. Може би и затова я наричаха Пустиняко. От Пустиняко ние, децата, станахме свидетели на първата бомбардировка над София.

Беше 14 ноември 1943 г. От една седмица валеше неспирно дъжд, сякаш небето се беше продънило. Всичко подгизна и потъна във вода. На този ден обаче, осъмнахме без дъжд. Беше неделя и от сутринта чичовата ми дъщеря Куна ни подбра – мен, сестра ми, Григор, комшийските деца – Фердо, Любчо, Стайка, Пешо, Маде, да ходим на раци във водата на Павловата воденица. Тя беше на около два километра от селото. Чувствахме се свободни, чувствахме се щастливи, че в този нетопъл ден ще можем да чапкаме по водата и да залагаме рачилата и щипките. Тази вада си беше една рекичка. Тя извираше от едни малки езерца, наречени окна, от местността Извор. Около окната имаше мочурища, трудно беше да влезеш, направо пропадаш. Окната бяха заобиколени с гъсти върби и ракикак, а на рекичката един умен и трудолюбив човек от селото, дядо Павел, беше направил воденица. От нея водата пресичаше местността Пустиняко и се вливаше в реката. Та там отидохме да ловим раци. Още отначалото потръгна, хващаха се хубави раци, но отново започна да се заоблачава и да препръсква дъжд, та решихме да се прибираме. Когато си тръгнахме, дочухме много тревожен и тъп звук да бучи откъм западната страна на селото. Такова бучене чувахме за пръв път и затова ни направи впечатление. И отведнъж видяхме да летят в посока към София толкова много самолети и толкова ниско, та просто подскочихме от радост, че ще можем да ги видим толкова големи; а те се движеха с такъв тътнеж, та чак и земята трепереше. Когато стигнахме до реката, видяхме в небето над София да се очертават бели осморки; бели очертания и самолети се преплитаха по невъобразим начин. Във въздуха настана една страшотна бъркотия, чуваха се ужасни тътнежи и експлозии, небето порозовя. Край реката беше тъмно, над София светеше, а над нас стана тревожно. По едно време видяхме как един самолет взе да лети съвсем ниско, видяхме му дори колелетата, беше ударен и

помислихме, че ще кацне в ливадите. Той направи завой, наистина се спусна към ливадите оттатък реката, близо до село Петърч и там кацна. Преджапахме реката и хукнахме нататък. За първи път видяхме истински самолет току в краката си и се почудихме, че е толкова голям. Беше наклонен леко на едната страна, защото едното му крило беше пречупено. Летецът седеше на здравето крило и пушеше. Беше свалил шлема си; в паметта ми е останало едно продълговато лице с орлов нос. Григор, като най-малък, пръв се доближи до него. Пилотът слезе от крилото, вдигна братчето ми и го качи да седне на него. После ни запита откъде сме и какво правим по тези мочурища. Предложихме му раци, но той се засмя и си запали нова цигара. На другия ден в училището научихме, че едно семейство от Опицвет е загинало в тази първа бомбардировка. Отпосле от София започнаха да пристигат и първите евакуирани...

Може би този детски спомен е залегнал в стихотворението, посветено на Мама, „Едно дете намрази птиците“.

Коледа

Бомбардировките продължаваха и малко преди да дойде Новата година, от София у нас пристигнаха чичо ни и двете ни лели с цялото си домочадие – всичките семейни с по три-четири деца. Доста се стеснихме, но пък за нас, децата, беше истинско щастие, че се събрахме заедно и от сутрин до вечер прекарвахме по река Блато на риболов и пързалки с шейни. Никоой не ни закачаше за нищо и ние направо щуреехме с шейните, особено в деня срещу Бъдни вечер. За Бъдни вечер Мама сготвяше много яденета, все постни; Баща ни натрупваше слама на пода, Мама застилаше върху сламата дебели селски черги, изтъкани от самата нея; върху тях ще постеле китеници, а върху китениците – чисти селски месали, които лете се застилаха по вършитба. Какво ли нямаше на трапезата, а сестра ни задължително казваше молитва. Ние всички я слушахме тихо и кротко, с прибрани пред гърдите ръце, и когато тя свършеше молитвата, всички вкупом отговаряхме: „Амин“.

Сутрин всички, без Мама, излизахме навън, всеки вземаше от сламата колкото може повече и с нея повивахме дърветата в двора, за да родят повече; със същата цел Баща ни пък затрупваше дърветата до короната със сняг.

Коледа се празнуваше на седми януари. Подготовката ни започваше далече преди празника. От махалата се събирахме всичките деца и обмисляхме начина, по който ще коледуваме, така че да съберем най-много колаци.

Запомнил съм от ония години големи снегове, зимите бяха дълги и студени, почти във всеки двор имаше по няколко кучета – едри, грамадни и рунтави – истинска охрана. Дворовете бяха оградени с каменни зидове, влизаше се през примитивни порти. Нашата подготовка за коледуването се изразяваше в сформирането на групата: кои ще вървят отпред, кои в средата, кои отзад, откъде ще вземем дълги габрови прътове – да са здрави и жилави, за отбрана срещу грамадните селски кучета. Заучавахме и по някоя песен, защото където изпеехме и песен, освен кравай ни даваха и по някоя пара. Григор винаги заучаваше по някое кратко коледарско стихотворение и в по-богатите къщи го декламираше; тогава получавахме не само кравай и пара, но и по шепа ошаф.

И така, този ден най-сетне идваше. От вечерта изпробвахме дългите върви дали са здрави, защото на тях нанизвахме краваите; на единия край на вървите връзвахме голяма игла (губерка), та с нея да разширяваме кръгчето в средата на кравая, за да можем да го нанижем на връвта, а другия край завързвахме отзад, в колана. Връвта се мята през рамото и коледарят е готов. Ставахме още в полунощ, с нас ставаше и Мама, за да ни прегледа. Макар че в махалата тогава никой нямаше часовник – това беше лукс – събирахме се на определеното място в уреченото време. Започваше битката – преспи до раменете, виелицата свиреше жестоко и пред очите ти не се виждаше нищо; кучета, озверени в полунощ, ще те удавят ако си сам. Отпред вървяха най-едрите и здрави момчета, Григор (тогава осемгодишен) и останалите по-малки момчета вървяха по средата, а отзад – другите по-големи. При първата къща, на която светеха прозорците, още отдалече започвахме да викаме: „Коледа, Коледа, да е богата годината, да се роди много.“ И битката с кучетата започваше. Стопаните отваряха вратите и любезно ни посрещаха. На всички даваха по едно кравайче и шепа орехи, фъстъци, а на някого в шепата ще се случи и някоя монета. Тогава ние, коледарите, се събирахме вкупом и изпявахме заучената за този празник песен. На тръгване някой от стопаните заставаше пред портата и я отваряше широко, а отзад бащата сейваше жито върху главите ни и ние в един глас отговаряхме: „Да се роди, да се роди много жито в този дом, да са пълни хамбари, да е жива

и богата къщата и всичката стока.“ И така до разсъмване, когато вървите през раменете ни се напълнеха с краваи; прибирахме се вкъщи чак призори. А на сутринта вече е Коледа. Десет-петнайсет дни преди това е заклано прасето и подготвено за Коледа. Три дни се яде само готвено с месо. После селската музика излизаше на площада до черквата и там се събираше цялото село; всеки е в нова премяна, момци и девойки, мъже и жени вият на снега кръшно хоро; ние, децата, се гонехме и провирахме между играещите и се криехме в скупчилите се хора; и току виж някоя мома вечерта станала булка. Чудно, чудно се празнуваше Коледа на село!

Летните дни

Летните дни прекарвахме като говедарчета. Пасяхме кравите на няколко ливади. Най-важната беше в местността Долен Беглик, в края на селото. Край тая ливада минаваше река Блато; правеше един остър завой и там обикновено кравите ходеха на водопой, а ние с Григор се къпехме. На юг от ливадата се простираха гръстелниците (малки парчета земя, засети само с коноп), чиято зеленина открояваше тая местност. Някъде между тях се засяваше и лен, и когато той цъфнеше, ставаше една приказна гледка – синият цвят на лена върху зеления фон на конопа. Тая ливада Баща ни рядко я косеше. Пазеше я обикновено за паша на кравите и на коня. Имахме две хубави дойни крави – Радка и Латинка, и един черен и дебел кон – Дорчо. Когато пасяхме кравите там, често се заплесвахме по реката; особено удоволствие ни доставяше да легнем по корем върху дървения мост и с часове да наблюдаваме как се движат рибите, змиите, раците, жабите... Григор беше много любопитен и съзерцаването на речната вода му доставяше огромно удоволствие. Той просто не се откъсваше от моста и си говорехме, а през това време кравите спокойно отиваха в чуждите ливади и правеха пакост на хората; после ядяхме пердах от Баща ни. Той не беше лош човек, но към нас, децата, беше жесток и суров, особено пък към мен. Така искаше да ни внуши страхопочитание. От неговата власт си патехме всички, дори и Мама.

Другата ливада, в която пасяхме кравите, беше в местността Куката. Тази местност беше далече от селото и беше чудно красива, защото досами нея имаше една гора – Бресткетото; ония ми ти гъсти и дебели брястове, високи сякаш до небето. На североиз-

ток от брестовата гора бяха зеленчуковите градини, сред които се простираше Белината овощна градина. Много обичахме с Григор да пасем кравите в ливадите на Куката. Някакси много бързо ни минаваше там денят. На югозапад от Куката се намираше местността Костело, с един не много висок скален баир – там винаги имахме чувството, че слънцето залязва много бързо. Истински рай бяха тия места. Ще закараме кравите да пасат; единият от нас ще ги пази, а другият тръгваше по зеленчуковите градини и донасяше краставици, домати. Имаше изобилие в зеленчуковите градини, а иначе нямаше какво друго да се яде (това беше след войната) и от вкъщи можехме да вземем само хляб и сол. След като се нахранехме хубаво със зеленчуци, правехме смяна. Григор пазеше кравите, а аз отивах по овощните градини – в Белината бахча. От там донасях сочни ренглоти, ябълки, сини сливи, круши. Улисани в тия детски преживявания не усещахме как денят угасваше. Баща ни беше много доволен, когато пасяхме кравите там, защото не бързахме да се приберем, те се насищаха на паша и даваха повече мляко.

Най-много се радвахме с Григор, когато Баща ни започваше коситбата. Той впрягаше още в зори конете (нашият кон с една съседска кобила просто се сплащаха). Слагаше в каруцата целия инструментариум, слагаше и две брадви, защото ливадите ни граничеха с голямата река Блато или с малки рекички, обрасли с върбови дървета и ракета. Там насичаше клони, с които отпосле заграждаше гумното на село, за да се предпазят пластове сено, фий, слама от вредители.

И така, каруцата е готова за тръгване. Мама ни събуждаше с Григор, даваше ни торбите с храната и ние се качвахме. Баща ни прекарваше конете до кошарата и влизаше вътре. Оттам извеждаше кравата Радка, завързваше я за каруцата и тръгвахме.

Един такъв ден с Григор го запомнихме завинаги. Трябва да е било през 1947 г. Баща ни беше се прибрал от запас. Беше мобилизиран в 25-ти пехотен полк, разположен край Сливница. Понеже е бил пехотинец, от дългите преходи в пълно бойно снаряжение беше получил разширени вени, особено на десния крак. Знахарката стрина Цона, която ни беше и съседка, го посъветвала да прави бани на краката си сутрин, след изгрев слънце, на свещения извор. Оттам извираше нашата река Блато. На стотина метра на изток от извора имаше параклисче „Свети Йоан Златоуст“, викаха му Манастирчето. То беше построено непосредстве-

но след Освобождението ни от турско робство от дялгерите на селото. Параклисчето е вградено дълбоко в една могила, сякаш тя е прокопана и то е спуснато в нея. По каменната му зидария бяха накачени икони. Всяка година на 13 ноември там се правеше курбан, слагаше се обща трапеза и всички минаваха през параклисчето...

Та тоя ден пристигнахме на извора с параклисчето. Свещеният извор. Това е една висока, грамадна скала, разцепена вертикално от горе до долу и там долу, в най-широкото на цепнатината бликаше силна струя бистра като съза вода, с един-два градуса по-топла от обикновеното. До самата скала растеше една дива вишна, цялата окичена с червени конци, а по дъното на извора блестяха безброй монети. Всеки, който идваше да се лекува, според поверието, завързваше на някой клон червен конец, пускаше монета и тогава правеше процедурата. Така и Баща ни – направи си баня на болните крака и потеглихме към мерата до Павловата рекичка, която граничеше с нашата ливада, затова местността се наричаше Вадата и там Баща ни разпрегна конете. Ние с Григор отвързахме кравата Радка и я пуснахме. Когато отивахме на коситба Баща ни ни оставяше на пълна свобода – кравите пасяха където искат. Само конете се връзваха с едно дълго въже, защото захождаха, а кравата си пасеше мирно. Щом пристигнахме и освободихме добитъка, Баща ни сложи скромната закуска – хлебец, чесън, сиренце и стомна със студена вода. Закусвахме, а наоколо всичко потънало в росна зеленина – ливадите тучни и избуяли, ние с Григор просто се скривахме в тревата. Играехме на криеница, беряхме цветя и ги носехме на кравата. После, когато Баща ни се захласна в косенето, ние тихомълком хванахме покрай течението на рекичката и изчезнахме от погледа му. Катерехме се по крайбрежните върби и вадехме яйца от гнездата. Тоя ден, когато вече се бяхме качили на една висока и разклонена върба, Григор се загледа към кравата, после и аз. Тя лежеше и нито преживяше, нито мърдаше. Баща ни, погълнат от косенето, не обръщаше внимание. Когато стигнахме до кравата, видяхме, че тя прави силни напъни и се изправи на крака. Казахме на Баща ни и той се загледа, после усмихнат рече: „Деца, ще си имаме теленце. Едно хубаво теленце ще ни роди сега Радка.“ Той остави косата и дойде при кравата, а тя правеше последни напъни. Когато теленцето се показа с главичката напред, Баща ни го хвана за раменете и бавно и внимателно го запридърпва; то излезе и леко падна в буйната трева. Кравата веднага се обърна и бързо

облиза муцунката му, а после и цялото му тяло. Гледахме удивени и се радвахме на малкото теленце. То беше хубаво, с един жълтеникав оттенък, шаренко по гърбинката. Почти целия ден с Григор прекарахме около кравата и се радвахме на теленцето. Баща ни се радваше и той, беше му весело и каза: „Момиченце е и ще го кръстим Латинка.“

Толкова захласнати бяхме, че не разбрахме кога слънцето надвисна над Костело и небето там порозовя, после стана някакси особено жълто. Баща ни напълни каруцата със сено, направи едно широко гнездо в нея и сложи там теленцето. Ние с Григор седяхме край него и го галехме, а то сякаш ни се усмихваше. Залезът стана особено яркочервен, някакво огнено ветрило го обагряше; Костело сякаш се запали, ние потеглихме, а кравата ни следваше без да е вързана за каруцата.

Градец

Това е родното място на Майка ни и ние никога няма да забравим това хубаво селце с неговите седем чучура, с неговото поточе, легнало ниско в долината, обрасло отвсякъде с върби и трева, а наоколо чуваш един тих и мелодичен птичи напев, че ти иде да легнеш в тревата и само да слушаш.

Като деца с нетърпение очаквахме да дойде Спасовден. Тогава е съборът на Градец – винаги напролет, в ден четвъртък – празникът си сменяше датата, но денят – никога, беше винаги четвъртък. Свещен беше този ден за нас. Ние научавахме за него от Мама много отрано и започвахме своите приготовления. Аз и Григор събирахме джобни ножчета, за да режем там в долината върбови клони, от които правехме свирки. После кърсехме от надвесените, цъфнали в жълто върби, свежи клонки и ги носехме на агънцата. Дядо ни имаше хубави брави овце, беше работлив човек и в обора му имаше много агнета.

Един ден преди да тръгнем, в приземния етаж Мама закачваше на грамадната висяща черна верига в оджака огромен котел с вода и ние се редувахме да поддържаме силен огън, та водата да заври бързо. През това време Мама е приготвила дървеното корито; пълнеше го с вода и го качваше на горния етаж, където живеехме. Първа минаваше сестра ни, после аз, а когато се къпеше Григор, в стаята се събирахме всички. Григор много моле-

ше Мама като го къпе да пести водата, та да остане много вода в котела, за да напълни коритото и той да легне и да лежи докато водата изстине. Мама ни преобличаше с нови ризки, тъкани от коноп, груби и дълги, ние доволни мълчахме и слушахме, защото само малко да се провиним в някакво непослушание и заплахите, че няма да ни водят в Градец, започваха.

На Спасовден бяхме на седмото небе. Баща ни впрягаше конете, накичваше ги с разни панделки, на челата им връзваше китки, направени от груба червена прежда. Ще почисти палдъмите, ще намаже с олио коланите, та да блестят. Всичко, което беше за Градец – черги, дрехи, погачата, цветя, се изнасяше навън за каруцата. Баща ни влизаше вкъщи да се преоблече, а Мама разпределяше кое къде да се сложи и кой къде ще седи в каруцата, настлана със слама и с черги върху нея. Тя сядаше отпред до Баща ни, а ние зад тях. Освен всичко друго, Баща ни приготвяше еднолитрово шише с ракия едва опазена за този ден, откъсваше клонче от чимшира и с него закичваше бутилката за здраве. После се качваше в каруцата, обръщаше се назад да види как сме се настанили, запалваше цигара, Мама се прекръстваше три пъти и поемахме. От портите надничаха съседи, но не със завист, а просто ей така и ни махаха. Чичо Райно, брат на Баща ни, наричахме го Стари баща, ще се скрие някъде и когато конете минават край него, ще лисне кофа вода пред тях, за да ни върви „като по вода“. Незабравимо ще остане пролетното утро на хубав четвъртък, наречен Спасовден.

Преминем село Богъовци и челно влезем в малкото и китно селце Белидие хан. Това ханче е известно не само на цялата софийска околия, а и на цяла България, защото е на такова възлово място, че който и откъдето да мине за западна и северна България, ще мине през него. Самият ханджия, бай Йордан, който се падаше малко роднина на Баща ни, беше винаги усмихнат и сърдечен. Той никога няма да остави пътник ненахранен и ненапоен. Кой не познаваше бай Йордан с неговите просторни овощни градини, с неговите пръснати по целия скат надолу пчелни кошери? Богат човек, хубав и добър. Ако Спасовден се случеше, когато черешите са започнали да зреят, ние се втурвахме из овощните му градини, ядахме на корем и беряхме за Градец. По цял час не можеха да ни приберат, за да продължим пътя. На връщане от Градец правехме същите лудории, а Баща ни в ханчето на бай Йордан си допиваше с него ракийката. От

Белидие хан се спускахме по едно много стръмно нанадолнище, чак свят ни се завиваше; а там, където черният коларски път свършваше и опираше в моста над река Крива, започваше пък скална стръмнина и пътят за Градец. Когато стигнехме нанадолнището, Баща ни слизаше от каруцата, завързваше с верига едното задно колело и хващаше отпред конете. Ние, децата, изживявахме по най-възторжен начин това спускане, защото всичко в каруцата се свличаше в предната седалка и там се струпваше до Мама.

Къщата на Дядо Григор, бащата на Мама, беше малка, кирпичена, направена от плет и кал, омесена със слама; разположена беше върху леко наклонена скала, вляво от нея – стръмнина, и долу – поточето от седемте чучура.

Дядо Григор и вуйчо Найдо обичаха този празник и винаги ни посрещаха богато. Във фурната се печаха по няколко агнета; какво ли не се слагаше на трапезата: супи, салати, готвено с ориз, с картофи, печено. Защото бяха добри хора ли, но на този ден през дядо Григоровата къща преминаваше толкова народ – пийваше, хапваше... и кой откъдето е.

Привечер, когато слънцето озареше долината, Баща ни ни подканяше да тръгваме, а на нас хич не ни се тръгваше. Преди да се качим в каруцата, дядо Григор и вуйчо Найдо ще дойдат да ни изпратят. Дядо Григор ще влезе в обора и ще хване едно агне. Григор пръв го поемаше и прегръщаше; после Дядо ще бръкне в джоба си, ще извади по някоя монета с лика на цар Борис III и ще ни даде. Ние му целувахме ръка, той – нас целуваше и така се разделяхме.

Чуден, чуден беше за нас, децата, този пролетен ден. После ще чакаме с нетърпение цяла година Спасовден, за да дойдем отново тук.

Жътва

Когато започнеш жътва, в първия ден всички отивахме на нивите. Като излезеш с каруцата извън селото, към гробищата, и погледнеш на изток, ще видиш много житни нивя, които при лекия летен ветрец се люлеят като море, а около тях всичко потънало в див мак; ще видиш други нивя разорани, някои засети с цвекло – зеленят се като изумруд. По-нататък високи слънчогледови пръ-

ти люлеят грамадните си пити, а малко по-встрани от тях – зелени царевични нивя се клатушкат в лятната мараня. Беше още частно и полето приличаше на някаква особено интересна картина, смесица от всякакви бои. Жита, слънчоглед, овес, цвекло, ръж, царевича, фий, ожънати ечемичени ниви, разорани стърнища, люцерна, нивя с гъсто засята царевича за добитъка, ливади, лен, гора, пасбища. В разгара на лятото засетите с жито нивя придаваха на полето бакърено-восъчен оттенък; появеше ли се тази восъчна зрялост започваше жътвата. От сутрин до черен мрак всичко е на нивата.

Имахме нива в местността Равнище, до нея беше и ливадата. Там спирахме каруцата. Баща ни разпрягаше конете и ги пускаше в ливадата, после ще вдигне Григор на ръце, защото беше най-малък, и ще обгърне с поглед нивата, а тя сякаш нямаше край. Цялата местност беше засята с жито, беше равна и затова се наричаше Равнище. А на запад от нея, на около километър имаше един грамаден бряст – Пушин бряст. На върха си имаше огромно орлово гнездо.

В един такъв ден Григор предложи на мен и на сестра ни, когато нашите се забравят в жътвата, да отидем до бряста. И така направихме. След като закусихме, Баща ни нареди да скубем подългите тук-там прораснали стебла ръж, от които отпосле той правеше въжици, с които връзваше снопите. Но тъй като това ставаше по залез слънце, за да премине горещината и стеблата да не се чупят при обвиването на дебелите снопи, ние решихме, че има време и тръгнахме по изсъхналия коларски път, който вървеше по средата на нивите и минаваше точно край бряста. Когато пристигнахме просто ахнахме от почуда – брястът бил толкова голям, висок и много дебел. Опитяхме се с ръце да го обхванем, но не стигаме и до средата. Горе на най-високото, беше орелът. Когато се върнахме и нашите разбраха къде сме ходили, Баща ни ни разказа, че тоя бряст се пази от селото като светиня заради орела. Около бряста през лятото винаги падат дъждове, никога по тези ниви не е имало суша и не е било да не се роди. Ще се зададе облак откъм Драгоман, ще мине над Алдомировци и ще се излее над Равнище. И там винаги се ражда. Според поверието орелът привлича облаците и затова там винаги ваят дъждове. На Гергьовден се прави курбан, носят се сурови и печени агнешки плешки. Долу под бряста се застилат по няколко ямурлука, прави се трапеза, носи се непременно червено вино и жълата ракия, един

се качва горе високо, под самото гнездо и там закачва плешките за орела. Ние слушахме Баща си с интерес, а накрая Григор се разплака. На следващата година на Гергьовден Баща ни ни заведе там и видяхме наистина как един човек се качи на бряста и сложи месо за орела.

От тия жътви ми е останала една постоянна картина: Мама започва да жъне от ъгъла на нивата. Наведена, захваща колкото може класове с лявата ръка, придърпва ги встрани, а с дясната ръка, със сърпа ги отрязва – все с тези равномерни, изнурителни движения, при адски зной и пек, с едничката мисъл, че посято то трябва да се прибере.

След много години в един разговор Григор ме върна към тия дни на непосилен труд: „Помниш ли, когато ходихме до бряста като деца и като се върнахме Мама беше припаднала.“

Вършитба

Когато настъпеше време за вършитба, всичко се впрягаше в работа. Една седмица по-рано гумното се почистваше най-основно. Баща ни викаше за този ден някого да пасе кравите и коня, защото ние трябваше да бъдем около камарите със снопи. Тичахме около вършачката и гледахме грамадния каиш, който откъм трактора въртеше всичко във вършачката. Още от началото на вършитбата Мама започваше да ходи да помага всеки ден, за да ни помагат после пък на нас. Рано сутринта в деня на вършитбата се изнасяха всякакви яденета: печени чушки, подправени с чесън, салатата домати, пресен чесън, сирене, хляб... Машинистите трябваше да закусят и трапезата не се раздигваше, та който когато дойде, да може да се подкрепи. Ние с Григор проверявахме хамбара, където ще се изсипва житото, и после с другарчетата от махалата влизахме вътре и разривахме житото към вътрешността на хамбара. Наоколо всичко ври и кипи. Всеки бърза и работи, всеки бърза да помогне, че утре вършачката ще дойде и у тях. А вечер, след усилената работа, по средата на гумното се разстилаха дълги, тъкани специално за тази работа и грижливо пазени за този ден, вълнени месали; по тях се нареждаше богата трапеза. Ние с Григор и другите деца през целия ден на вършитбата тичахме около камарите, лудувахме, хвърляхме се в сламата, скачахме в каруцата, някой ни вземаше на ръце...